

מבצע מדבר־יהודה

מאת

י. אבירם

הפעולה הנסקרת כאן, שבוצעה מטעם האוניברסיטה העברית, החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה ואגף העתיקות של משרד החינוך והתרבות, היתה טבועה, בארגונה ובדרכי־ביצועה, בחותם צבאי מובהק, אף־על־פי שהשתתפו בה גם אזרחים. להלן ניתנים סיכומיהם של ארבעת ראשי־המחנות על תוצאות עבודתם הארכיאולוגית בגזרות שהוקצו להם. עלי הוטלו: ארגונה של המשלחת; תיאום הפעולה בין המוסדות האחראים והצבא; הקישור עם גורמי־חוץ שונים; ולסוף — הקישור בין המחנות. והרי תיאור המבצע לשלבי השונים:

א. "תולדות" המבצע

הסקר של נחל־צאלים ביאנואר 1960 נערך בעקבות ידיעה, שהגיעה אלינו, שחלק מהחומר שבידי הבדווים בעבר־הירדן מוצאו ממערות נחל־צאלים. ד"ר יוחנן אהרוני יצא בראש קבוצה של 25 איש, בסיועו של פיקוד־הדרום, לנחל־צאלים, לשם ביצוע סקר במקום, שנמשך 10 ימים. תוצאות הפעולה היו מפתיעות וחשובות ביותר, שכן נתגלו: ראשי־חצים, קטעי־פאפירוסים, קטעי־מגילות, כלים שונים, בדים ועוד, והעיקר — נחשפו מערות, שהבדווים לא הגיעו אליהן או שלא חיטטו בהן*. תגלית זו עוררה התעניינות מרובה בציבור, וראש־הממשלה ושר־הבטחון נתן הוראה לצה"ל להעמיד לרשותנו את כוח־האדם והאמצעים הדרושים לביצוע סקר מקיף בכל הנהלים שבין עיג־גדי למצדה. בפגישה ביום 3 במרץ 1960, שבה השתתפו מטעם צה"ל: הרמטכ"ל, רב־אלוף ת. לסקוב; ראש אג"ם, אלוף י. רבין; ואלוף פיקוד־הדרום, א. יפה; ומטעם המוסדות האחראים למבצע: פרופ' י. ידין, ד"ר י. אהרוני ומחברה של סקירה זו — הותו וסוכמו קווי־הפעולה ונקבע תאריך היציאה למדבר, הוא יום ה־23 במרץ 1960. צה"ל העמיד לרשותנו, נוסף

* תוצאות הסקר הנה כלולות אף הן בסקירתו של אהרוני. ראה להלן, עמ' 19 ואילך.

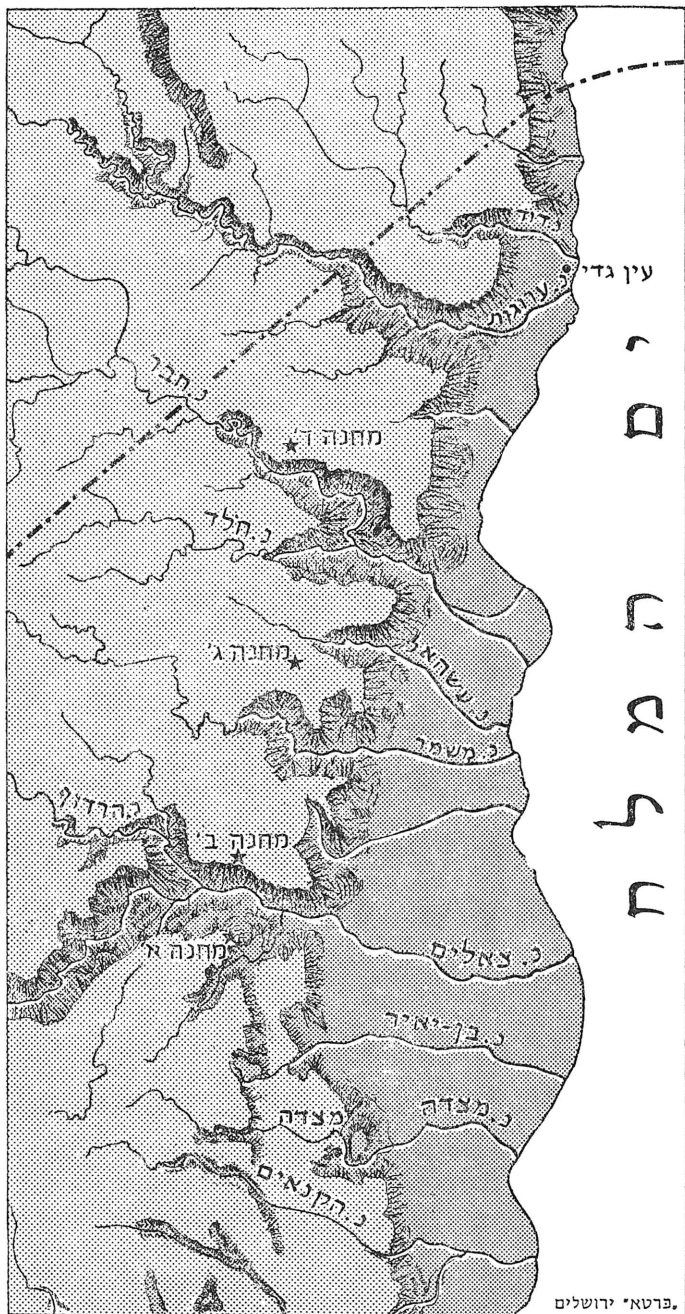
על השירותים, יחידת-סיירים לשם עזרה בעבודה הממשית וכן שני הלי-קופטרים לשם תכנון המבצע לפרטיו, קביעת מקום המחנות והתקנת רצף (תשליל) של צילומי-אוויר מתאימים. ב-13 במרץ ערכנו טיסות מעל לנחלים השונים. מאז ועד יום-היציאה התנהלה עבודת-הכנה קדחתנית. מטעם הצבא נתמנו רב-סרן ד. מימון וסגנו סרן י. יפת כאחראים ישירים למבצע. מסרנו להם רשימה מפורטת של הציוד הדרוש וניגשנו לארגון המשלחת.

ב. ההכנות לפני היציאה

לשם קביעת סדרי-הפעולה, חלוקת הגזרות וכו' נערכה ב-5 במרץ ישיבה בדירתו של פרופ' ב. מזר, שבה השתתפו, נוסף על המארח, ה"ה אביגד, אבירם, אהרוני ודין. לאחר דיון ממצה הוחלט: (א) המשלחת תהא מורכבת מארבע יחידות נפרדות ועצמאיות, שבראשן יעמדו: ג. אביגד, י. אהרוני, פ. בראדון וי. דין. בהתאם לכך יחולק האיזור ל-4 גזרות גיאוגראפיות, וכל משלחת תפעל בגזרתה, לפי הסדר מוסכם מראש; (ב) מבחינה ארגונית יהווה הסקר יחידה אחת, שכמרכזה ישמש י. אבירם. הוא ישקוד על התיאום בין המשלחות במהלך המבצע ויזמן לפגישות את ראשי-המשלחות לשם דיון במהלך העבודה ובעזרה ההדדית, שאפשר ייוקפו לה המחנות השונים; (ג) כל ראש-משלחת יכין דין-וחשבון מפורט על תוצאות הסקר באזורו; (ד) הפרסום המדעי המלא של כתבי-יד — אם יתגלו — יבוצע לאחר פרסום הדינים-החש"בונות הנ"ל, והמוסדות הנוגעים בדבר יחליטו על המומחים, שעליהם תוטל עבודה זו. דין-קדימה יינתן לראשי-המשלחות, אם הללו יהיו מומחים לממצא שיתגלה.

לאור החלטות אלו ביקשנו מהצבא להקים ארבעה מחנות במקומות שסומנו בזמן הטיסה בהליקופטר. לד"ר אהרוני ניתנה הרשות לבחור בגזרה הרצויה לו, ובחירתו נפלה על נחל-צאלים, שבו פתח בחפירותיו, כאמור, ביאנואר 1960; כל שאר הגזרות חולקו בהסכמה הדדית. ברגע האחרון נתגלו קשיים מסוימים מטעם הצבא בארגון המחנות, אך הם סולקו עד מהרה. משנקבע תאריך היציאה פניתי לה"ה יהודה רוט, עזריאל זיגלמן ומיכה לבנה, מרכזי החוגים לידיעת-הארץ בשלושת זרמי ההתיישבות העובדת, וביקשתי מהם לגייס לצורך המבצע כ-60 חברי קיבוצים. פנינו לחלק מהם, בייחוד לאלה הוותיקים, שכבר השתתפו במשלחות קודמות עם אהרוני. כן הודענו על המבצע לסטודנטים, ומיד נרשמו מהם כ-20 איש. בערב-היציאה

ח מ צ ה י

פרטא* ירושלים

היתה בידי רשימה של 60 חברי קיבוצים, 20 סטודנטים וכ־80 חיילים. הפעולה נשמרה בסוד לא רק מתוך שיקולי־בטחון, אלא גם מתוך כוונה שלא לעורר את סקרנותם של מבקרים שונים. כן היו לנו ספקות לגבי תוצאות המבצע ונזהרנו מטיפוח תקוות, שאולי תתבדינה במבחן המציאות.

בימים האחרונים לפני היציאה נעשו מאמצים מרובים להשגת ציוד, שלא היה ברשותו של הצבא, כגון: מסכות נגד האבק במערות, פנסים שונים, חבלים, סולמות־חבלים ועוד. כל אלה רוכזו באגף־העתיקות בירושלים. מקום־המפגש נקבע ברחבת פיקוד הדרום בבאר־שבע.

ג . ש ע ת ם ה א פ ס

ביום 23 במרץ — שאגב בו ירד גשם שוטף לאחר חודשים רבים של בצור רת — יצאה החטיבה של האזרחים לבאר־שבע; החיילים יצאו למקום־המבצע יומיים קודם־לכן לשם הקמת המחנות. המשתתפים נתחלקו ל־4 קבוצות, בהתאם למחנות: מחנה א' (נחל־צאלים הדרומי), בהנהלת פרופ' נ. אביגד; מחנה ב' (נחל־צאלים הצפוני ונחל־הרדוף), בהנהלת ד"ר י. אהרוני; מחנה ג' (נחל־משמר, נחל־עשהאל ונחל־חבר הדרומי), בהנהלת מר פ. בר־אדון; מחנה ד' (נחל־חבר הצפוני ונחל־ערוגות), בהנהלת פרופ' י. ידין.

אהרוני חלה באותו יום, והסטודנט מ. כוכבי, שהשתתף בפעולה הקודמת עם אהרוני, שימש כממלא־מקומו במשך ימים אחדים עד להבראתו. בשעות־הצהריים יצאנו מבאר־שבע בשיירה למדבר, ומזמן לזמן פקד אותנו גשם שוטף. הדרך השתבשה במקומות רבים, ומחשש התחלקות היה הכרח לעבור ברגל כמה כברות־ארץ. עם ערוב היום התחילה השיירה להתפרק. הגענו לשלט מחנה א', ואביגד עם חבורתו פנו ימינה, בכיוון למחנם, שהוקם מצפון למצדה (ראה מפה). לשלט של מחנה ב' הגענו עם חשיכה, וכאן נפרדנו מהחבורה השנייה. למחנה ג' הגענו ב־8 בערב. כאן, בגורתו של בר־אדון, נקבע מקומו של מטה המבצע, ובו שוכן גם המרכז. ידין וחבורתו המשיכו בדרכם למחנה ד' והגיעו לייעדם סמוך לשעה 10 בלילה.

ההרגשה הכללית במקום לא היתה מרוממת ביותר. אמנם עמדו המחנות על תלם, אך קשה היה להתאקלם בחושך, בקור ובגשם. כך עבר עלינו הלילה הראשון במדבר.

בבקרו של ה־24 במרץ נשתפר מצב־הרוח, משחלה הפסקה בגשמים. האנשים התחלקו לחוליות ויצאו לסקור את הגזרות. היה לנו קשר טלפוני סדיר עם המחנות ב' וד', וכבר בלילה הראשון ניצלנו שירות זה; ואילו עם מחנה א' היה לנו קשר אלוטטי בלבד — ורק בשעות קבועות — שהופעל למעשה רק יומיים לאחר התחלת המבצע.

המשתתפים לסוגיהם השונים מילאו כהלכה את המוטל עליהם, ובעיקר היילי הסיירת. אמנם כמה מאלה האחרונים התייחסו תחילה בספקנות למבצע, אך לאחר־מכן נשתנה יחסם, ובהמשך הפעולה אף התמכרו לה בהתלהבות. במקום־המעשה נוכחנו לדעת, מה קשה ומורכב היה עניין הקמת המחנות והדאגה לאספקה ולמים. הרכב היווה את בעיית־הבעיות מן הרגע הראשון ועד סופו של המבצע. מכוניות התקלקלו בזו אחר זו, והבטחת הקשר בין המחנות היתה כרוכה בקשיים מרובים. לעתים אף היה צורך להביא את המזון בהליקופטר. הצבא עשה כמיטב יכולתו, כדי לאפשר ניצול מאכסימאלי של הזמן שהועמד לרשותנו. עבודתם של "אנשי־המערות" היתה מפרכת, ואפשר לומר, אף מאכזבת בימים הראשונים. הנסיונות במערות שונות בנחל־ערוגות, מצד אחד, ובנחל־צאלים הדרומי, מצד שני, לא העלו אפילו "הרס"; ובפגישה הראשונה של ראשי־המשלחות, שנתקיימה ב־28 במרץ בבוקר, הצטיירה תמונה עגומה למדי. כל אנשי־המחנות עשו מאמצים כמעט על־אנושיים בתנאים קשים ביותר, ואמנם פה ושם נתגלו מציאות, אך הן לא הצדיקו אותם מאמצים. בישיבה זו הוחלט, בין השאר, שאין טעם להמשיך בעבודה בגזרה א' וכי יש להעביר את המחנה לנחל־דוד שליד עין־גדי. לקראת סוף השבוע הגיע הצידוד הנוסף, שכלל: מקדחים לפירור סלעי־המפולת במערות (תועלתם למעשה היתה מועטת מאוד), גנראטורים להתקנת חשמל במערות (הפנסים שהיו ברשותנו כבו בזה אחר זה) ומגלי־מוקשים, שהובאו לפי הצעתו של אלוף־הפיקוד. סיכום ההישגים בשבוע הראשון לא היה אפוא מעודד כל עיקר, אך היה הכרח להמשיך — וביתר מרץ — בפעולה, מתוך הכרה, שאם גם לא תתגלינה תעודות כתובות — נגיע, לפחות, לכלל מסקנה מבוססת, שאין טעם לערוך חפירות באיזור בשנים הבאות.

צוות־הצלמים, שנלווה למשלחת, ביצע את משימתו — צילום חומר לצרכי המשלחת וכן התקנת סרט צבעוני — במסיבות קשות ביותר, שכן היו הם אנוסים להגיע עם ציוד כבד למקומות שגם ללא ציוד לא היה קל לנוע בהם.

ואף־על־פי־כן היו הם שרויים במצב־רוח מרומם והשקיפו על התקלות כעל פגעים חולפים. סוף־סוף היתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה, שמקומות נהדרים אלה, שהגישה אליהם היא כה מסוכנת, זכו להנצחה על־ידי המצלמה. הרפתקה זו היתה ללא ספק תרגיל מצוין מבחינת הכרת השטח. אך בעיקר לאימונים נועזים בטיפוס על סלעים ״בילוי״ של שבועיים במדבר. אלוף א. יפה עקב בערנות אחר המתרחש, דאג במסירות לסיפוק הצרכים השונים והיה מוכן לכל מאמץ שיידרש להצלחת המפעל. במיוחד עוררו התפעלות חברי המשלחת, ובעיקר ראשי־המחנות, שהסתגלו יפה לתנאי־המדבר הקשים, לטלטולים, לאבק, ללכלוך, לחוסר־מים ועוד. הרופא והחובש, שצורפו למש־לחת על־ידי הצבא, נשארו ללא עבודה, שכן כל המשתתפים היו בריאים ושלמים.

בדווים מהסביבה, שביקרונו בתקופת המבצע, מסרו לנו, שבמשך כל השבועים נים חפרו ערבים במערות והוציאו מהן חומר כתוב. ואכן, במערות רבות נשארו עקבות לכך. מסתבר, שהללו לא טרחו לריק.

בתום השבוע הראשון יצאתי עם קבוצת חברי משקים לבאר־שבע, כדי להחליפם בקבוצה שנייה, שהצטרפה למבצע רק בשבוע השני. בהזדמנות זו עליתי לירושלים על־מנת למסור דין־וחשבון לכב' נשיא המדינה ולפרופ' מזה.

ה. השבוע השני

ב־3 באפריל חזרתי למחנה ב"פייפר", וכבר בשדה־התעופה המתין לי פתק מאת י. ידין, המאיץ בי לסור ללא דיחוי למחנה ד'. בשובי מירושלים הצטרף אלי אהרונ, ועוד לפני שהגענו למערה בנחל־חבר נמסרו לנו ידי־עות המעודדות על גילוי כלי־הנחושת בעזרת מגלה־המוקשים. במערה שררה התרגשות עצומה, שכן בבוקר זה נמצא הקטע מספר תהילים. היתה לי זו הפעם הראשונה, שירדתי לתוכה; ולמרות כל התיאורים המלהיבים, ששמעתי עליה מפי כמה אנשים, חייב אני להודות, שהמציאות עלתה על כל המשוער. הירידה; הזחילות מאולם לאולם; הממדים הגדולים של המערה; החוליות של אנשינו, העומדים בפנינות השונות ועובדים לאור החשמל; האבק הרב; ומעל לכל: ההתלהבות העצומה — כל אלה יצרו חוויה, שקצרה ידי לתארה. למזלי, הגעתי לאותו מעמד דראמאטי והיסטורי, שעה שנתגלתה חבילת הפא־פירוסיס בתוך הכוך, אך עדיין לא היה לנו מושג כלשהו מה גנוז בחפיסה זו.

שהוצאה יחד עם חפצי־אשה שונים. ההתרגשות הגיעה לשיאה לאחר שעלינו וראינו גם את כל 19 הכלים. אכן, כדאי היה כל המאמץ הזה!

בשעה 8 בערב כינסתי את כל ראשי־המשלחות לישיבה אחרונה, כדי לקבוע את שלבו האחרון של המבצע. לא היה בידי אביגד להגיע מעין־גדי, אך קיבלנו הודעה, שהוא פתח בעבודתו במערת־הבריכה שבנחל־דוד. בישיבה נתברר, שאין טעם להאריך את שהייתנו כאן לאחר התאריך שנקבע מראש לסיום המבצע, שהרי המצב מחייב ממילא תכנון של פעולה נוספת באיזור. העובדה, שבמערת נחל־חבר, שנחפרה כבר קודם לכן, בשנת 1953, ונחשבה כחסרת־תקווה לגמרי, נמצא עכשיו אוצר שלם, עשויה לשמש לקח, שאין להיתפס לייאוש, וכדאי לחפור ולחזור לחפור בכל מקום שכבר נבדק. ב־5 במרץ הגיעו בהליקופטר לביקור במקום ה"ה מזר, קולק, בירן, כהנא ואלוף־הפיקוד. הם עברו ממחנה למחנה וראו את כל הממצאים. בו ביום היתה בעיצומה פעולת הפירוק של המחנות, שלא היתה קלה מזו של הקמתם, והסטודנטים ואנשי המשקים הכינו, אגב אריזת הממצאים, את מסיבת־הסיום. כל המחנות נתאספו במחנה ג', ומסביב למדורה בילו בנעימים עד אור הבוקר, שעה שסרן יפת שימש כראש החינגא.

ב־6 באפריל אחר־הצהריים חזרנו לירושלים, וכאן תם הפרק הראשון של המבצע, אך הוא לא נשלם. איני יכול לסיים פרק זה, בלא להביע טוב, בשם ראשי־המשלחת והמוסדות שסייעו למבצע, רחשי תודה והוקרה עמוקים לצה"ל על כל מה שעשה באמצעות מפקדיו וטוראיו. ברי, שללא עזרתו לא היה כלל בכוחנו לבצע משימה זו. זכינו ליחס לבבי מצד כל הגורמים, ובמיוחד ראויה לשבח עבודתם המסורה של אנשי הסיירת, בראשות מפקדם י. קסטל.

אנשי הקיבוצים מכל הזרמים, הנחלצים פעם בפעם לעבודתנו, הושיטו לנו גם הפעם עזרה למופת. לאשרנו, נתברכנו בחבר "משוגעים" לענייננו בכל פינות הארץ, המוכנים בחפץ־לב להקדיש את חופשתם השנתית לארכי־אולוגיה ולבלות תקופה זו ב"בתי־הבראה" של מערות מדבר־יהודה. תודתנו הנאמנה נתונה להם, ואנו בטוחים, שגם במבצעים הבאים ייענו בהתלהבות לקריאתנו. אף הסטודנטים והסטודנטיות, שתרמו רבות להצלחת המבצע, זכורים לטוב.

ו . ס ו ף פ ס ו ק

מיום שובנו מהמדבר ועד ה־11 במאי עברו עלינו ימים רצופים של מתח והתרגשות. מאותו רגע, שבו קרא ידיו את השורה "שמעו בר כוסבה הנסי על ישראל", ועד פתיחתם של כל המכתבים ופענוחם — הוא עבד יומם ולילה, וכמעט כל יום הביא עמו חידושים נוספים. לא גילינו את הדבר לאיש — כדי שלא תופרע עבודת הפענוח — עד ה־11 במאי, שבו כונסו בביתו של נשיא המדינה ראשי העם וחברי המשלחת, ובמעמד היסטורי זה הכריזו י. ידיו: "והיום, במעמד מכובד זה, יש לי הכבוד והעונג הבלתי־רגיל למסור לכם, שתכריך זה או אגודה זו של פאפירוסים אינה אלא ארכיון, המכיל את מכתביו של ב־כוכבא".

באולם אפשר היה להרגיש ברטט, שפקד, כזרם חשמלי, את הנוכחים. במיוחד עזה היתה התרגשותם של חברי המשלחת, שזכו לקחת חבל במבצע היסטורי זה.

להלן נמסרות הסקירות הראשונות על המבצע, ותקוותנו היא, שבעתיד לא־רחוק יעלה בידנו לפרסם את הדו"חות המדעיים במלואם ובכללם כרך מיוחד, שיוקדש ל"מערת המכתבים" ולממצאים שבה.

(ראה לוחות א—ה')